

Пам'яті Мирослава Володимировича Поповича



10 лютого 2018 року пішов із життя видатний філософ сучасності, незрівнянний культурознавець, палкий патріот своєї Вітчизни, достеменний моральний авторитет нашого часу Мирослав Володимирович Попович — доктор філософських наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, директор Інституту філософії НАН України.

Пішла із життя дуже розумна, чесна, порядна Людина з великої літери. Пішла зненацька, раптом для рідних, друзів, колег, учнів, не завершивши багатьох своїх творчих задумів. Усім, хто знав Мирослава Володимировича, працював разом з ним, вчився у нього, назавжди запам'ятається світлий образ цієї відкритої, доброзичливої, глибокодумної Людини.

Мирослав Володимирович народився 12 квітня 1930 року в Житомирі. Закінчив середню школу на Хмельниччині. В 1948-му вступив на відділення логіки філософського факультету Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка. Після закінчення університету (1953) вчителював (1953–1956) на Тернопільщині. 1956 року вступив до аспірантури Інституту філософії АН України і відтоді все життя залишався його співробітником. Після аспірантури працював молодшим науковим співробітником, ученим секретарем Інституту, старшим науковим співробітником. Тут він захистив кандидатську дисертацію на тему “Ірраціоналізм у сучасній французькій філософії” (1960) і докторську “Філософський аналіз мови науки” (1966). Упродовж 1967–1969 років молодий доктор філософських наук виконував обов'язки завідувача новоствореного тоді відділу методології, методики і техніки конкретно-соціальних досліджень Інституту філософії АН

УРСР. Згодом Мирослав Володимирович — завідувач відділу логіки і методології науки, а з 2001-го — директор Інституту філософії НАН України. У 1992-му його обрали членом-кореспондентом, у 2003-му — академіком НАН України. У 2000-му він був удостоєний звання “Заслужений діяч науки і техніки України”.

Наші колеги М.О.Сакада і А.О.Ручка, які працювали наприкінці 60-х років у новоствореному соціологічному відділі Інституту філософії, згадують, що Мирослав Володимирович дуже цікавився відродженням соціологічної науки в країні. За його участі у відділі часто-густо обговорювалися методологічні питання соціології як науки, стратегія соціологічних досліджень на промислових підприємствах того часу, а також особливості застосування тих чи тих дослідницьких методик. Особливо він цікавився висуненням гіпотез в соціологічному дослідженні та логікою їх емпіричної верифікації.

Загалом проблеми логіки наукового пізнання, методології та філософії науки перебували уже тоді в центрі дослідницьких інтересів Мирослава Володимировича. З 1969 року, коли він очолив відділ логіки і методології науки, цим колективом науковців було реалізовано цілу низку відповідних дослідницьких проектів. Результати їх, що стали широко відомими вітчизняній та зарубіжній науковій спільноті, мали непересічне значення для розвитку наукової думки в Україні. Вони дістали відображення в десятках наукових праць — у статтях, колективних та індивідуальних монографіях. Особливо помітними були монографії вченого “Логіка і наукове пізнання”, “Філософські питання семантики”. Саме в цих публікаціях був реалізований глибокий логіко-методологічний аналіз якісних зрушень у науці ХХ століття щодо виражальних і категоріальних форм і засобів наукового мислення, мовних каркасів теоретичного знання.

Наприкінці 1980-х років Мирослав Володимирович брав активну участь у публічній політиці як представник Демократичної платформи, що була внутрішньою опозицією до комуністичної влади. Тоді він також був одним із засновників Народного Руху України. Саме в цей час відбулася його знаменита привселюдна дискусія на Центральному телебаченні із секретарем ЦК Компартії України Л.М.Кравчуком, наслідки якої втілилися згодом у глибоких зрушеннях в масовій свідомості українських громадян, що значною мірою зумовило прискорення національного самовизначення.

Утворення незалежної України поставило перед суспільствознавцями країни нові завдання. Під впливом цієї історичної обставини, а також внаслідок внутрішньої творчої еволюції дослідницькі інтереси Мирослава Володимировича поступово зміщуються у площину широкої соціогуманітарної проблематики. Вчений намагається осмислити нові явища і події в Україні, порівняти їх з історичним досвідом розвитку цивілізації, віднайти їхнє коріння в історії українського народу, в особливостях української ментальності. Вважається, що у науковій творчості М.В.Поповича цього періоду можна зазначити два спрямування: перше — вивчення соціально-політичних процесів, що відбуваються у світі та в Україні, а друге — дослідження історії української соціогуманітарної думки та національної культури. Про це свідчать такі книги вченого, як “Нариси історії української куль-

тури”, яка витримала два видання (1998, 2001), “Червоне століття” (2005), “Григорій Сковорода: філософія свободи” (2007). У першій із них зображено процес розвитку української культури від найдавніших часів до сьогодення. Українська культурна традиція пов'язується з індоевропейськими традиціями в духовній культурі слов'ян. Тут також висвітлюються культурні явища і здобутки доби Київської Русі, маловивчені формоутворення української культури в періоди Ренесансу і Просвітництва, козаччини та діянь Братств, литовських і польських впливів, перебування у складі Російської імперії. У книзі змальовано і ситуацію культури України у період тоталітаризму, коли культура зазнавала то певного піднесення (“українізація” 1920-х років), то занепаду з трагічними наслідками для української інтелігенції, передусім гуманітарної. Культура України, формована впродовж століть, розглядається в усій її багатоманітності, зокрема як така, що сьогодні становить вагомий внесок українського народу в скарбницю світової культури. Ця книга здобула великий суспільний відгук, і 2001 року їй було удостоєно Національної премії України імені Тараса Шевченка.

Загалом на працях М.В.Поповича виховувалося й виростало не одне покоління молодих вчених. Його теоретичні напрацювання слугують відправною науковою базою для всебічних розробок у соціогуманітаристиці, в тому числі пов'язаних з практикою сьогодення. Сам учений був активним учасником багатьох всеукраїнських і міжнародних форумів, круглих столів, конференцій, політичних і публічних ток-шоу, де обговорювалися доленосні питання демократичного розвитку, державного будівництва в Україні та консолідації українського народу. Його громадянська позиція завжди була принциповою, чесною і мужньою, сприймалася масовою аудиторією з повагою, до неї уважно прислуховувалися як однодумці, так і опоненти. Своєю громадсько-політичною діяльністю Мирослав Володимирович активно сприяв утвердженню в країні демократичних цінностей і практик, становленню і розвитку громадянського суспільства, формуванню конструктивної громадської думки в Україні. У цих справах він заслужено вважався і вважається достеменним моральним авторитетом української нації.

Нагороджений Мирослав Володимирович низкою орденів: “За заслуги” III ст. (1996), “За інтелектуальну відвагу” (2002), Орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2005), Орденом Почесного легіону (2005, Франція), Орденом “За заслуги” II ст. (2008). Він є також лауреатом Національної премії України імені Т.Г.Шевченка (2001), має відзнаки НАН України “За наукові досягнення” (2006) і Золоту медаль імені В.І.Вернадського НАН України (2008).

З відходом Мирослава Володимировича народ України, вітчизняна наукова спільнота, в тому числі й соціологічна, зазнали великої втрати. Всім нам, безперечно, бракуватиме світлого ума і конструктивної енергетики видатного вченого, його далекоглядних ідей і думок. Тож збережімо його творчу спадщину та всіляко розвиваймо її на користь доброго майбутнього нашої країни.

Мирослав Володимирович дуже цього хотів. Вічна йому пам'ять.

*Від колективу ІС НАНУ
В.М.Ворона, А.О.Ручка, М.О.Сакада, В.В.Танчер*

Мирослав Попович і соціологія

Зараз, коли мені несподівано виповнилося спочатку 70, а потім раптом 71, мені не видається, що Мирослав Попович набагато старший за мене. Але майже 50 років тому, коли я, ще студент 5-го курсу мехмату, з'явився в Інституті філософії АН УРСР, Мирослав Володимирович Попович, доктор наук, завідувач відділу був для мене вже надто солідною людиною (а він був молодшим, ніж мої діти тепер). Мало хто знає, що він стояв біля джерел зародження соціологічної науки, був першим керівником першого наукового соціологічного відділу в Академії наук (відділ методології, методики і техніки соціальних досліджень Інституту філософії АН УРСР, створений 1967 року). Лише у 1969-му він став завідувачем відділу логіки наукового пізнання, передавши соціологічний відділ Віленові Пилиповичу Чорноволенку, котрого справедливо вважають “батьком” сучасної української соціології. Для випускника мехмату такі напрямки роботи Інституту філософії, як істмат, діамат, пролетарський інтернаціоналізм, науковий комунізм, узагалі не виглядали наукою, і крім соціології я визнавав лише відділ логіки, багато в чому пов'язаний з математичною логікою. Тому до Поповича я від самого початку ставився з великою повагою, а після ближчого знайомства — із захватом і симпатією.

Що стосується його керівництва відділом, то я цього не пам'ятаю, певен, що він керував радше формально. Але, наскільки я знаю, він багато зробив, аби “пробити” цей напрям, і допомагав та підстраховував соціологів, навіть коли вже не був завідувачем відділу. Принаймні коли в мене з'явився перший аспірант — Юрій Яковенко, я не мав права ним керувати, тому Чорноволенко попросив формально бути його керівником Поповича, а той мав віддавати мені гроші за керівництво. Пам'ятаю, що він, зустрічаючи мене у довжелезних коридорах Інституту філософії, говорив: “Володя, господи помилуй, скільки ж пляшок коньяку я вже Вам заборгував!” До речі, багато років по тому американський професор Мелвін Кон, якого я супроводжував до Оперного театру, поцікавився ціною квитків і, дізнавшись про мою місячну зарплатню, зауважив, що, звісно, моя зарплата у 20 доларів порівняно з його 5000 виглядає скромніше. Але якщо її перевести у кількість театральних квитків до опери, що їх він може купити у Вашингтоні, а я в Києві, то я виглядаю більш забезпеченим.

У мене в голові Мирослав Попович і Мелвін Кон дивним чином об'єднуються в один кластер — Мелвін Кон є уособленням американського професора, а Мирослав Попович — уособленням київського професора, вченого й інтелігента.

Мирослав Попович був напрочуд чарівною людиною, а можете собі уявити, яким чарівним він був замолоду? Інтелект, чарівність, м'який гумор.

У той час я тільки-но закінчив університет і активно зустрічався з різними дівчатами. Якось напередодні міжнародного жіночого дня, коли всі чоловіки переймалися пошуком подарунків за умов постійного дефіциту, Попович глянув на мене з усмішкою, похитав головою і сказав: “Незабаром 8 березня... Бідолашний Володю, як я Вам співчуваю!”

Чомусь це запам'яталося, як виявилось, на все життя.

За жорсткого ідеологічного контролю стінгазета Інституту філософії АН УРСР була віддушиною, в її створення вкладали багато душі і гумору. Найбільш блискучими були Мирослав Попович і Сергій Кримський. Пам'ятаю, наприклад, поему “Мазепа” (В.Мазепа був завідувачем відділу естетики), написану із самих лише прізвищ співробітників Інституту (“Мазепа Любимий Бабанюк. Старушко, а Бойченко-Бойченко і т.д.”). Якось на вченій раді Інституту йшлося про те, що вчена рада мало використовує свою владу для наведення ладу в Інституті. Стінгазета Інституту вийшла під гаслом “За владу вчених рад!”, і Мирослава Поповича викликали до ЦК Компартії України, були серйозні неприємності (цю стінгазету сприйняли як ідеологічну диверсію, натяк на те, що в Радянському Союзі органи влади — ради різних рівнів — складаються з неосвічених людей без належного вишколу).

Дуже важливо, що першим керівником Руху (до проведення установчого з'їзду) був саме Мирослав Попович. Починаючи з керівництва Рухом і донині він зробив неймовірно великий внесок у те, що українське національне відродження не призвело до зростання ксенофобії та міжнаціональних конфліктів. Рух від самого початку посів правильну позицію стосовно національних меншин, наприклад, надав підтримку єврейському товариству. Авторитет Мирослава Поповича, як на мене, протистояв прагненню праворадикальних націоналістів розглядати українців як етнічне, а не громадянське поняття.

Попович хотів, аби Рух діяв не наосліп, а спирався на вивчення громадської думки, він залучив мене до створення Соціологічної служби Руху (я zorganizував її і був керівником цієї служби понад рік, але потім нове керівництво Руху вирішило, що їй без цього знає, що думають люди, і Службу закрили).

Для багатьох Мирослав Попович був моральним авторитетом, його гуманістична позиція протидіяла цинізму. У нас зараз просто засилля людей, котрих я б назвав професійними патріотами, тобто людьми, які активно демонструють свій патріотизм і прагнуть одержувати гроші за любов до батьківщини. Вони дискредитують і патріотизм, і саму ідею створення незалежної української держави. А такі, як Мирослав Попович, рятують ситуацію й дають натхнення, бажання працювати на країну.

Хочу також сказати, що 1992-го, коли Попович став першим проректором з науки щойно відродженої Могилянки, він подав нам із Валерієм Хмельком ідею співпраці КМІСу з Могилянкою, а вже потім були переговори із В'ячеславом Брюховецьким. Зрештою КМІС переїхав на територію Могилянки, і Валерій Хмелько (з моєю допомогою) створив там кафедру соціології. Тож Мирослав Попович чимало зробив і для мене особисто, і для соціології, я йому дуже вдячний.

ВОЛОДИМИР ПАНІОТТО